

Filozofické problémy rozvoja socialistickej spoločnosti

TRIDSIATE VÝROČIE OSLOBODENIA A PROBLÉMY MARXISTICKEJ FILOZOFIE NA SLOVENSKU

MICHAL TOPOLESKÝ, Ústav marxizmu-leninizmu Univerzity Komenského, Bratislava

TOPOLESKÝ, M.: The Thirtieth Anniversary of the Liberation and the Problems of Marxist Philosophy in Slovakia. *Filozofia* 30 (1975), No 5, p. 469—482.

The rounded-off and key events in the life of nations present an occasion for stating an account. The significance of the past events is evaluated and the prospects for the future are surveyed.

Similar reasons have led to the rise of this paper and to the character of its contents. It deals with an analysis of the political-ideological — and in it also the philosophical — orientation of our people and experts in the events that concerned the World War II and its results. First of all it is about to find out how we — —correctly or wrongly — had oriented after the victory over fascism in 1945. From this point of view, the situation in this country was complicated in 1945: there were among us theoreticians who took their bearings as fascists, quislings, there was a camp of bourgeois experts progressively thinking in relation to fascism and, namely, the fight against reaction was headed by the Communist Party of Czechoslovakia, its theoreticians and men who backed it actively in the Slovak National Insurrection. All these facts composed a state that it was a complicated affair to feel the ground in after the liberation.

The author of the paper has attempted to point out the causes of the complication and how it was solved. Finding out the positive and negative qualities the author wanted to find out also what were the tasks of the Slovak theoreticians, if they were to equal the standard of the builders of socialism and to form a unity with the working masses who, very quickly succeed in coping with the drawbacks that appeared in our efforts in the critical events of the years 1968—1969.

I. Historia est magistra ...

Mnoho sa už povedalo a napísalo o výsledkoch druhej svetovej vojny. Uvažovali (a uvažujú) o nich politici i historici, ľudia vedy i široké masy.

No ak sa nám, filozofom, prichodí pri tejto príležitosti zas'aviť, nemôže to byť náhoda. Za všetkým, čo sa v analýze zložitého zápasu revolučných síl

proti temným silám reakcie totiž udialo, čo ľudí bezprostredne ohrozovalo, skrývalo sa aj niečo, čo môžu zistiť, zhodnotiť a pochopiť predovšetkým odborníci — vedci, ktorých úlohou je skúmať v množstve jednotlivostí najvšeobecnejšie zákonitosti.

Zistiť tieto zákonitosti v minulých vojnových udalostiach a najmä v prejave dejov, ktoré viedli k víťazstvu roku 1945 — taká musí byť naša úloha, keď sa pripájame k zamýšľaniu sa súčasného sveta nad osudmi ľudstva za posledných päťdesiat rokov, najmä nad tým, čo sa stalo, keď v tomto boji zvíťazil prvý socialistický štát a revolučné sily nad silami reakcie a buržoázneho sveta.

Prichodí nám takto postupovať nielen preto, že je to logika dejín, a teda aj to, čo robí z dejín „učiteľku života“, ale skôr preto a najmä preto, že iba z pozície takéhoto uvažovania môžeme pochopiť aj charakter našej cesty do budúcnosti, aj správne zhodnotiť spôsob nášho doterajšieho úsilia dostať sa na správnu cestu.

II. Filozofický pohľad na rok 1945

Dnes veľmi dobre vieme, že toto naše úsilie nebolo v minulosti vždy priamočiare a logicky dosť zdôvodniteľné. Svedčí o tom už okolnosť, že sa náš národ v boji o národnú slobodu ocitol priam na tej strane frontu, ktorá bojovala proti akejkolvek, i buržoáznodemokratickej slobode. „Vďaka bohu, že sme sa zbavili myšlienok buržoáznej francúzskej revolúcie“ — vyhlásil totiž, hovoriac v parafráze, fašistický nemecký minister zahraničných vecí J. v. Ribbentrop po porážke Francúzska v máji 1940. Hľadať logiku v tejto nelogike — taká musí byť preto ďalšia príčina nášho zamýšľania sa nad víťazstvom, ktorého tridsiate výročie si pripomíname spolu s ostatným svetom.

Musíme takto postupovať preto, lebo v spomínanej nelogickosti je — ako sme už na to upozornili — až príliš mnoho logického. Iba náhodou sme sa ocitli na spomínanej strane bojového frontu? Zdá sa, že stačí otázku iba takto jasne postaviť, aby sme hneď tušili, ako musíme na ňu odpovedať. Naša záporná odpoveď na túto otázku je totiž determinovaná aj viacerými skutočnosťami. Spomeňme z nich aspoň dve a začnime tou, o ktorej platí známa Marxova charakteristika, že „najprv sa musí jesť, bývať a spať, aby sa moh'o filozofovať“. Čo z toho vyplýva? Poznatok, že tam, kde sa nevytvorili — ako u nás po získaní národnej slobody r. 1918 — súčasne aj príslušné existenčné možnosti, tam — opakujem — nebolo možné očakávať ani jednotné názorové postupy v budúcnosti. Všetci dobre vieme, že u nás na agrárnom, zaostalom Slovensku naozaj bola taká situácia aj po oslobodení r. 1918. Dokazuje to okrem pokračujúcej sociálnej i duchovnej biedy aj trvajúca a znovu sa opakujúca nezamestnanosť, s tým súvisiaca emigrácia a narastajúce triedne rozpory, zápasy a nepokoje.

Ak druhým dôkazom o správnosti sú aj svetonázorové nepokoje, je to viac ako prirodzené. Uvedená Marxova výpoveď totiž, že spoločenské bytie tvorí podmienky pre vznik a existenciu spoločenského vedomia, má viac ako faktografický význam. Upozorňuje súčasne, že toto vedomie je danou existenčnou

situáciou aj obsahove určené a usmernené. Priamo povedané, ide v ňom teda nielen o s'av, ale aj o zmysel a perspektívu. Preto tu treba hľadať ďalšiu spomínanú príčinu toho, čo priveidlo mnohých našich ľudí do situácie, že v boji o existenčnú slobodu sa ocitli priam na fronte, ktorý už principiálne vystupoval proti akejkolvek slobode. Bola to totiž príčina, ktorá pre svoju empirickú bezprostrednosť zastrela pohľad na vlasný zmysel a z toho vyplývajúcu budúcnosť.

Čo mohlo byť v chaose fašizmu perspektívnejšie, ako vidina vznikajúceho „vlastného“ štátu? Okrem toho, že vyvolávala pocit vlastnej autenticity, súčasne odhaľovala možnosť realizovať ju. Vulgárne a priam trápne pôsobiace heslá toho obdobia u nás, ako ľudácke „V novom roku do úroku“, „Na Slovensku po slovensky“ atď., ani nezneli širokým masám, ktoré bojovali o skyvu chleba, tak vulgárne, ako sa to dnes zdá z historického ods'upu. Napokon reagovala na ne kladne aj nie malá časť inteligencie, organizovaná v rôznych buržoázných politických stranách. Táto inteligencia, ako je známe, politicky priam splynula s HSLS. (1, s. 48 a n.) Lebo hoci tu hrali neraz podstatnú úlohu rôzne taktiky, objektívnosť tejto skutočnosti sa predsa len nedá poprieť. Keď sa potom k tejto objektívnosti pripojili uvedomele aj subjektívne súhlasné postoje viacerých teoretikov, jej charakter musel pôsobiť tým „jednoznačnejšie“. Všetci veľmi dobre vieme, že sa aj pripojili. Nejde pritom vôbec o hlasy teoretikov nas'upujúcej skupiny slovenských fašistov. J. Dieška, St. Mečiar, Š. Polakovič, A. Žarnov a ich učiteľ N. O. Loosskij tu ani nehrali rozhodujúcu úlohu. Čo dávalo najviac „za pravdu“ hlinkovsko-fašistickým politikom, bola skutočnosť, že na stránkach kultúrnych časopisov bolo sa možné stretnúť s názormi, ktoré hlásali: „Slovenská inteligencia stojí pred veľkou zodpovednosťou a musí sa triezvo dívať na vývoj vecí. A keď sa bude takto dívať, zistí, že v dnešnom svete nikdy a v žiadnej inej forme nemôže dostať, čo má...“ (K. Čulen)

V časopise Matice slovenskej *Slovensko* bolo zas možné nájsť slová, podľa ktorých „Slovensko sa nebude snažiť byť len misou is'ého tvaru pre každodenné plnenie žalúdka, ale duchovným zdrojom mocného národného povedomia, ovzduším takým, že každý iný vzduch bude pre Slováka nedýchatelný a každé iné prostredie neznesiteľné, hoci by sa mu v ňom sľubovali us'avičné hody“. (2, s. 110) Tieto a podobné názory okrem toho, že dávali za pravdu hlinkovským fašistickým politikom a ideológom, ktorí učili, že „bližšia je košeľa ako kabát“ (J. Tiso) a že kresťanským a duchovným je dávať vode tiecť, ako sama chce (Š. Mach), súčasne negovali všetko, čo tvorilo a bude musieť tvoriť podstatu slovenského kultúrneho úsilia, ak náš národ nemá zahynúť, a čo E. Šúr vyjadril jasne a prognosticky hlboko, keď napísal: „... k rodine náleží človek podľa tela, s obcou sa viaže duchom; a ako je duch nad telom, tak i obec je nad rodinou...“ (3, s. 181)

To po prvé. A po druhé? „Nie je najvyššou národnosť, bo každý národ je len jedna čiastka ľudstva, a žiaden národ si to osobovať nemôže, žeby on ľudskú rozvitosť a možú dokonalosť bol najlepšie postihol... Nad každý národ je povýšené ľudstvo, nad každú národnosť duch ľudský...“ (4, s. 81)

Aj keď tento pohľad na osudy spoločnosti je fundovaný heglovsko-idealis-

tický, racionálne zrnó je v ňom objektívno-reálne. Stačí namiesto tvrdenia, že človek „s obcou sa viaže duchom“, povedať, že sa s ňou viaže „prácou“, a už sme na pôde nášho súčasného proletársko-internacionalistického budovania spoločnosti. Práca totiž, ako vieme, je plánom v hlave a jej fyzický prejav je v rukách vo výrobných nástrojoch. Tu je po om aj príčina, prečo politická situácia, aká u nás vznikla v domácej — ekonomickej aj ideologickej — krízovej moranici rokov 1968—69, dostala charakter, aký práve dostala. „Za šesťročnú kalváriu nášho ľudu majú spoluzodpovednosť aj vládnuce kruhy českej a slovenskej buržoázie“ — napísal preto právom i gen. tajomník ÚV KSČ G. Husák. „Ustupovali medzinárodnej i domácej reakcii, odmietli ponúkanú pomoc Sovietskeho zväzu, nedbali na hlas ľudu, ktorý bol rozhodnutý nepoddať sa agresorom...“ (5, s. 3)

Avšak všetko, čo sme dosiaľ uviedli, sa týka iba jednej stránky života nášho človeka, empirickej, bezprostredne skúsenostnej stránky, o ktorej nemožno pochybovať. Druhou je a vždy bude to, v čom je skrytá odpoveď na otázku, aký zmysel sa skrýva v uvedenej „sľubnej“ skutočnosti? Lebo spoločenské empirické javy a ich význam, spoločensky zmysel či dopad nie je jedno a to isté. Vie to každý, kto si zachoval aspoň zrnko samostatného uvažovania v záplave oslav empirizmu, ktorému v tridsiatych rokoch hoľdovala európska a v nie malej miere aj naša slovenská verejnosť. Skúmajúc preto túto stránku našej spoločenskej situácie v kríze tridsiatych rokov tohto storočia, prichádzame k dvom nesmierne závažným konštatovaniam. Prvé sa týka širokých ľudových mäs a druhé našich teoretikov, vedcov i značnej časti inteligencie. Aj keď široké masy nemali vždy teoreticky jasno, v situácii, aká u nás vznikla po Mníchove, predsa len sa rýchlo zorientovali. Dôkazom toho sú okrem narastajúcich drobných existenčných problémov a konfliktov aj ich triedno-spoločenské prejavy. Lebo ako inakšie pochopiť a vysvetliť čoraz častejšie sa opakujúce štrajky a ich protivládne ostrie? V nich totiž okrem nespokojnosti s daným stavom vecí možno pozorovať aj prognostický charakter, zámer či zmysel. A kým sa fašistická vláda a jej teoretici priam zúfalo držali opory, ktorú videli v nemeckom fašizme či talianskom korporativizme, ľud čoraz viac prejavoval tendencie, ktoré sa — skôr či neskôr — museli stretnúť s tým, čo tvorilo a vždy bude tvoriť podstatu marxisticko-leninskej múdrosti. Hnev a potom aj boj proti okupantom bol iba nevyhnutným dôsledkom.

Keďže okupanti predstavovali súčasne fašizmus a fašizmus sa u nás úradne vydával za teóriu budúcnosti (6) nášho národa, muselo to viesť k narastaniu nenávisťi aj k samému režimu. Výsledok všetkého je známy. Zo spomínanej ľudovej triednej spontánnosti muselo vyrásť a aj vyrástlo triedno-spoločenské antifašistické uvedomenie. Ak fašistická ideológia, jej predstavitelia u nás a národ sa v dôsledku toho začali navzájom čoraz viac odcudzovať, je to viac ako logické. Nie menej logickou je aj skutočnosť, že toto odcudzovanie muselo viesť k zblížovaniu s marxisticko-leninským poznávaním skutočností, spoločenskej zákonitosti a budúcnosti.

A zasa aj v tomto prípade nejde o členov KSČ (KSS), ktorí napokon

istotu o správnosti tohto poznania nikdy nestratili. Rozhodujúci a významný je tu fakt, že s takýmto poznaním sa bo o možné stretnúť čoraz častejšie u ľudí skôr opantaných fašizujúcim a fašistickým programom. Čo táto skutočnosť okrem uvedomelého faktu prezrádza? Odhaľuje význam existencie ilegálnej KSČ (KSS) a vysokých morálnych hodnôt jej vedenia. Nebyť totiž tejto reality a takejto situácie, narastajúci spontánny protifašistický odpor širokých mas pracujúcich ľudí by nebol mohol siahť na skutočný a účinný boj proti okupantom. Tým menej by bol stačil na vznik konkrétnych partizánskych foriem boja. Tento boj sa totiž nedá iba imitovať. Chcem tým povedať, že aj keď naši ľudia mali priam ideálne vzory v ľuďoch Sovietskeho zväzu a Juhoslávie, aj keď tu čoraz častejšie prichádzali sovietski ľudia, či už ako učeňci zo zajateckých a koncentračných nemeckých táborov, alebo ako jednotlivci a skupiny plniace sovietske plány partizánskeho boja proti okupantom, nebolo by to stačilo na vznik toho, čo u nás v zniklo v SNP a usmernilo vývin po oslobodení. Aby akékoľvek vzory dostali aj konkrétny živý obsah a zmysel, na to bolo a bude vždy potrebné — ako sme už uviedli — prebudiť v samých masách triedny inštinkt a dať mu obsah, zmysel a určenie.

Nuž a to ešte viac umocňuje existencie ilegálnej KSČ (KSS) a najmä neodškriepiteľný dosah existencie jej programu. Opakujem, vďaka tejto skutočnosti náš ľud vo svojej podstate mohol rýchlo pochopiť aj historickú nelogickosť situácie, v ktorej sa ocitol, keď sa oprel pri vzniku „vlastného“ štátu o „fasisť-ročné“ fašistické impérium, ale aj hlbokú pravdu svojej základnej orientácie, ako ju nastolili už J. Kollár a najmä štúrovci.

Pritom je osobitne významná okolnosť, že tento ľud čoraz viac najprv pociťoval a potom aj pochopil, že medzi touto jeho orientáciou a vedeckým programom KSČ (KSS) a marxisticko-leninským učením vôbec niet nepreklenuiteľnej priepasti. Jedna babka po oslobodení, už v procese výstavby socializmu vyjadrila sa jadrnými slovami: „Nič sa nedá robiť, komunisti majú pravdu. Čo u nás bolo skôr zbytočných rúk! Ak sme chceli vôbec vyžiť, bolo treba v lete chodiť na Maďari. A dnes?“ Prekážala jej už iba okolnosť, že komunisti sú ateisti.

Ak je to však skutočnosť, s ktorou — ako skôr-neskôr pochopí aj najbigotnejší veriaci — súvisí narastanie existenčnej istoty, vedecké ovládnutie prírody i spoločenskej zákonitosti, potom to znamená, KSČ (KSS) v boji proti fašizmu splnila viac, ako sa normálne dalo očakávať.

III. Situácia na filozofickom fronte u nás roku 1945

Všetko, čo sme dosiaľ uviedli, sa týka iba jednej stránky veci, tej empirickej, bezprostredne pôsobiacej, a preto aj najpresvedčivejšej. Keďže však skutočnosť okrem toho, čím bezprostredne pôsobí, obsahuje vo svojej podstate aj nekonečné množstvo rôznych iných — kladných či záporných — možností, je to príčina, prečo bojovať proti fašizmu pod vedením KSČ (KSS) nemohlo

a nebude nikdy môcť znamenať nevšimnúť si jej svetonázor. Naopak, keď v marxisticko-leninskom učení platí, že bez revolučnej teórie nemôže byť ani revolučnej praxe, potom z toho vyplýva, že prejsť na komunistické pozície v antifašistickom boji si nevyhnutne vyžiadalo prechádzať tam postupne aj ideologicky (poznáním, svetonázorove, gnozeologicky a najmä metodologicky). Ak však v boji proti fašizmu u nás v tomto zmysle bolo od začiatku dosť nedostatkov a neistôt, potom je to otázka, ktorej príčiny nemožno obchádzať ani dnes. Čo s týmito nedostatkami a neistotami totiž súviselo a súvisí? Čo z nich zákonite vyplývalo a muselo vyplývať?

Prvá skutočnosť, ku ktorej muselo za takejto situácie zákonite dôjsť, sa týkala určitého ochladenia vzťahov medzi nemalou časťou bojujúcich revolučných mas a programom KSČ (KSS) po oslobodení. Logika tohto procesu bola tým nevyhnutnejšia, čím viac máme na zreteli, že po víťazstve r. 1945 zmizol nielen nepriateľ, ale že v novej situácii ožili a zákonite mohli ožiť aj staré svetonázorové — viac klerikálne ako vedecké — názory. Týchto názorových prvkov sa totiž nemožno zbaviť iba nárazovo. Kto si raz osvojil taký či iný pohľad na svet a charakterove sa na jeho podklade hlboko myšlienkovy dotvoril, ten aj na jeho zmenu potrebuje nie menšie charakterové a charakterné úsilie. Ľudove povedané, „chce“ to čas. Avšak u nás dodnes nie je dosť jasné, že ak má čas správne pôsobiť, musí byť obsahovo správne fundovaný. Marxisticky povedané, to znamená, že musí byť spôsobom existencie určitej, správnej objektívnej reality, a to či už objektívne spoločensky danej, alebo vo vedomí človeka či spoločnosti existencne stvárnenej. Nuž a toto mať na zreteli bolo, je a vždy bude nesmierne významné. V našej súvislosti to znamená, že z tohoto aspektu sa musíme aj dnes dívať na skutočnosť, ak chceme pochopiť, čo sa u nás stalo, keď po oslobodení r. 1945 počali ožívať a pôsobiť staré svetonázorové orientácie a postupy, a keď napr. už vo voľbách r. 1946 revolučné masy i protifašistickí bojovníci začali prechádzať, ba dokonca prešli na opačné pozície.

Táto otázka, tento zreteľ nás totiž prinúti skúmať nielen nastolený problém, ale aj rýchlo zistiť, že to, na čo boli pracujúce masy pripravené v konkrétnej situácii, čo sa prejavilo jasne a neodškriepiteľne v ich živeľnej nenávisti voči fašizmu v SNP a čo ich zorientovalo priam sovietskym, s oľchou stať sa po oslobodení sovietskou republikou, to malo vážne medzery, keď išlo — po oslobodení — o pochopenie podstaty tejto reality.

U nás bolo totiž oddávna viac názorov na túto realitu. Už štúrovci, ako sme uviedli, učili, že národ — to znie hrdo, ale nad každý národ vysoko vyčnieva chrám človečenstva. Hĺbka a cena tejto pravdy v boji proti nemeckému fašistickému „Deutschland über alles“ bola teda viac ako konkrétna. A problematickou sa nestala ani neskoršia teória hlasistov, ktorá za prvej Republiky tvorila programovú kostru agrárnej politickej strany, a po oslobodení r. 1945 Demokratickej strany, t. j. teória, ktorú rozpracoval M. Hodža v podobe, podľa ktorej budúcnosť patrí strednému roľníkovi ako výrobcovi i konzumentovi súčasne.

Keď sa empiria osvedčila v týchto základných, kľúčových existenčných prípadoch, prečo by nemala platiť, keď je reč o otázke, či môže svet existovať

bez tvoriteľa, alebo nie? Predsa všetko okolo nás odpovedá na takto postavené otázky len a len kladne, učila cirkev a všetky typy idealizmu, ktoré u nás zostali. Čiže „sila“ náboženského spôsobu myslenia začala v dôsledku toho logicky znovu pôsobiť. Ak „vďaka tomu“ bolo možné rehabilitovať aj fašizmom skompromitovaný a skorumpovaný klérus, bolo to logicky nevyhnutné. Lenže za tejto situácie bolo tak isto nevyhnutné opýtať sa, kde boli (a kde sú) naši svetonázoroví teoretici, ideológovia a filozofi, keď nevedeli dôsledne vedecky, t. j. marxisticko-leninsky sformovať charakter názorového procesu, ktorý sa vo vedomí nášho ľudu za okupácie a v SNP, t. j. v boji proti fašizmu tak sľubne prejavil a formoval?

Táto otázka je tým významnejšia, čím odpoveď na ňu bola, je a musí byť trápnejšia. Táto odpoveď totiž hovorí, že naši ideológovia v danom meraní síl boli presne tam, kde — vychádzajúc z vlastného presvedčenia — chceli a usilovali sa byť. N. O. Losskij síce nepočkal na víťazné sovietske vojská a zmizol vôbec, ale J. Dieška, Š. Polakovič, St. Mečiar — prvý doma, ostatní z emigrácie — aj po oslobodení dokazovali, že svet „patrí bohu“ a ním určenej zákonitosti, a teda že sloboda, z ktorej sa ľud tešil, je vlastne zrada.

Pozitivistí či neopozitivistí, ktorí bojovali proti klerikalizmu a teologizujúcej tendencii v našom vedeckom myslení, a tým v našom prípade aj proti fašizmu, zas zostali na svojich miestach, navyše s hlbokým presvedčením, že keď sa v boji proti reakcii ocitli na jednej strane spolu s marxistami, to znamená, že splynuli a museli splynúť s nimi aj svetonázorove. Marxisti zas pokračovali tam, kde nikdy neprestali, t. j. aj v boji proti reakčným silám, ale teraz aj v rozvíjaní plánov na socialistickú výstavbu spoločnosti atď.

Je známe, aká z toho vznikla u nás celková názorová situácia. Sproblematizoval sa nielen skôr jasný, progresívny domáci front, ale chaos začal prenikať aj do svetonázorovej oblasti vedomia nášho človeka. Prejavilo sa to vo výsledkoch volieb (na Slovensku) r. 1946, ale aj v narastaní odvahy a ambícií klerikálneho fašistického ideologického frontu. Prívrženci tohto frontu počali dokonca obviňovať filozofov, ktorí sa hľásili k marxizmu-leninizmu, z marxistickej nedôslednosti, z neznalosti V. I. Lenina, Leninovej teórie odrazu atď.

Neprekvapuje, ak si na prvom zjazde Strany slobody 3. novembra 1946 v Novom meste nad Váhom vedúci ideológ tohto frontu J. Dieška, trúfal vyhlásiť: „Ideologicky sa rozchádzame so stranou komunistickou. Ona má iné, materialistické nazeranie na riešenie sociálnych otázok.“ (7) Mohol si dovoliť takto postupovať, lebo v boji proti marxistom už skôr dokazoval a „dokázal“: „Ako vidno, z kladného postoja dialektického materializmu k stanovisku realizmu naivného, nezaprel ani Lenin vo svojom spise tú realistickú črtu svojej noetiky, ktorú na pôde ruskej filozofie a tzv. ruského objektivismu hlásal pred ním už N. O. Losskij... a ktorú vyjadril slovami, že noetika intuitivismu je v podstate naivný realizmus, ale zbavený naivnosti.“ (8, s. 8) Lebo ak je to pravda, potom sa nič nedá robiť! Treba vyhlásiť aj s trvením, že marxisti vysvetľujú V. I. Lenina vlastne zle, a že intuitívny realizmus je bližší Leninovmu marxizmu

ako marxizmus našich marxistov, a že KSČ (KSS), ktorá buduje na zle pochopenom marxizme-leninizme, taktiež nemôže mať pravdu.

Opakujem: to je nesmierne závažná črta spoločenskej situácie, ktorá u nás vznikla po „zániku“ empiricky pochopeného fašistického nepriateľa či kolaboranta.

Druhú závažnú črtu vytvorila skutočnosť, ktorá sa týkala marxistickej časti nášho progresívneho revolučného frontu. Aj táto skutočnosť sa skomplikovala. Prvou príčinou bola okolnosť, že viacerí antifašistickí ideologickí bojovníci sotožnili — ako sme už uviedli — antifašizmus s marxizmom-leninizmom. Aj keď v tejto súvislosti čoskoro nastalo triedenie duchov a buržoázni teoretici, ktorí našli spojenie s hlinkovským fašizmom už v októbri 1938, rýchlo sa ocitli v jeho tesnej blízkosti aj po oslobodení, na marxistickom fronte to neznamenal pokrok. Skôr naopak. Tu sa dokonca ďalej rozvíjalo nedorozumenie, ktoré sa týkalo kľúčovej otázky, t. j. otázky, čo je marxizmus-leninizmus vôbec.

Na túto otázku totiž bolo možné u nás počuť až tri rôzne odpovede. Jednu z nich vyslovil J. V. Stalin v *Otázkach leninizmu*. Táto odpoveď definovala marxizmus-leninizmus ako „marxizmus epochy imperializmu a proletárskych revolúcií“. Budovala na nej aj naša KSČ a z filozofického frontu sa k nej hlásil predovšetkým L. Szantó a iní viacerí teoretici. Druhá odpoveď vyhlasovala všetko, čo bolo z hľadiska klerikalizmu a teológie progresívne, za marxisticko-leninské, teda aj novopozitivismus, kritický realizmus, v poézii nadrealizmus či surrealizmus. No a tretia bola tzv. „úradná“ odpoveď, už vtedy dogmatizujúca a dogmatická, ktorá učila, že poznať marxizmus-leninizmus musí byť to isté, čo schopnosť zapamätať si jeho poučky uložené v základných dielach klasikov. Zbytočne sa už vtedy upozorňovalo, že takéto poňatie marxizmu-leninizmu je antimarxistické. Márne sa uvádzal anticitátorský citát z Leninovho prejavu na III. všeruskom zjazde Komsomolu z októbra 1920, podľa ktorého na otázku: „Čo potrebujeme, aby sme sa naučili komunizmu?“ V. I. Lenin odpovedal: „... na prvý pohľad nám prichádza na um, že učiť sa komunizmu znamená osvojiť si súhrn poznatkov, ktoré obsahujú komunistické učebnice, brožúry a diela... takéto definícia štúdia komunizmu by bola príliš povrchná a nedostatočná. Keby sa štúdium komunizmu zakladalo len na osvojovaní si toho, čo obsahujú komunistické diela, knihy a brožúry, vtedy by sme veľmi ľahko vychovali komunistických knihomoľov alebo chvástúnov, a to by nám stále prinášalo škodu a ujmu...“ — upozorňoval dôrazne V. I. Lenin. (9, s. 248) Lenže darmo! Táto tretia odpoveď na otázku, čo je marxizmus-leninizmus, musela platiť. Dôsledky sú známe. Učilo sa zapamätať si, a nie marxisticko-leninsky myslieť. Šudovali sa brožúry, citáty, výpovede, a nie metóda klasikov, ktorou sa zmocňovali objektívnej reality a zákonitostí jej existencie. Ak sa v dôsledku toho nové fakty vtlačali do systému starých, mŕtvych poučiek, potom to muselo priniesť podobné ovocie, ako keď sa V. I. Lenin okolo r. 1900 dostal do konfliktu so svojím učiteľom G. V. Plechanovom, ktorý taktiež pre množstvo marxistických poučiek stratil zo zreteľa les, t. j. dynamiku neprestajne sa meniaceho života.

Situácia u nás však začínala byť tým horšia, čím menej bolo možností hlásiť sa k V. I. Leninovi. Závery z toho sú známe a boli logické. Okrem toho totiž, že sa tým umŕtvovala a umŕtvila duša marxizmu-leninizmu, t. j. dialektická metóda, že marxizmus-leninizmus dostával charakter šablóny, teda niečoho, čo je priam negáciou marxizmu-leninizmu a proti čomu V. I. Lenin od svojich začiatkov systematicky bojoval, opakujem, okrem toho sŕatila sa nám v ňom aj orientačná schopnosť rozoznávať medzi marxizmom-leninizmom, jeho podstatou, a medzi jeho kompilačnými formuláciami. Ak sa v dôsledku toho stalo aj to, na čo upozorňujú uznesenia ÚV KSC z mája 1974, analyzujúc situáciu v spoločenských vedách v procese formovania krízovej situácie u nás, ktorá vyvrcholila v rokoch 1968—69, potom to bolo a je už iba nevyhnutná daň, ktorú sme museli zaplatiť za omyly pri chápaní a interpretovaní základných marxisticko-leninských princípov. Toto uznesenie totiž znie: „Veľmi výrazne pôsobili revizionisti v oblasti vied o umení a literatúre. Ich vplyv bol o to nebezpečnejší, že získali tribúnu v tlačových orgánoch tvorivých zväzov, z ktorých niektoré vychodili v masovom náklade, ako Literárny život, a že mali dôležité pozície aj vo filme a v televízii. Revizionisti na tomto vedeckom úseku oživovali teórie, ktoré slúžili už v minulosti na boj proti socialistickému umeniu — od teórií, ktorých zdrojom sú štrukturalizmus, existencializmus a freudizmus, počítajúc do toho aj náboženskú mystiku.“ (10, s. 3)

A po druhé? „Revizionizmus sa rozšíril vo všetkých spoločenskovedných disciplínach. Vo filozofii sa pod zámkou zmodernizovania filozofie a jej tvorivého obohatenia zamerával na vytvorenie akejsi zlätaniny z jednotlivých prvkov marxizmu, ako ho vysvetľujú marxológovia na Západe, s českou buržoázskou filozofiou (štrukturalizmom, pozitívizmom, masarykizmom). Znehodnotený bol všeobecne platný leninský filozofický odkaz.“ (10) To teraz znamená, že ak sa hneď po oslobodení začali takto vyvíjať dôsledky nášho spomínaného pluralistického chápania marxizmu-leninizmu a z toho vyplývajúceho úsilia vytvoriť z uvedenej plurality syntézu, potom z toho vysviť povinnosť urobiť dnes všetko možné, aby sa takáto chyba u nás viac nezopakovala. Ukladá nám to nielen vedecký príkaz byť marxisticko-leninsky principiálne na úrovni, ale aj medzinárodná politická a ideologická situácia, v ktorej sa principiálne ťažko správne zorientovať.

Napokon naša kríza v rokoch 1968—1969 a najmä jej príprava je iba takto pochopiteľná. Viac. Zdá sa že uvedením, spľuralizovaním a sprobematizovaním marxisticko-leninskej principiálnosti, ako sme o nej hovorili, ju niekto u nás dávno pred tým priam plánovito pripravoval. Neprekvapuje preto, ak — pozorujúc z týchto hľadísk našu minulosť i súčasnosť všetko to, čo sa vo svete po XX. storočí KSSZ a u nás konkrétne po r. 1956 začalo diať a stalo, je viac ako logické. Dokonca prirodzené je aj to, ak Západ bol na tieto procesy vopred pripravený. Len vďaka pomoci socialistických krajín, najmä Sovietskeho zväzu, a to nielen vojenskej, ale aj ideologickej, sme u nás v krízových rokoch 1968—1969 tej o západnej pripravenosti nepodľahli. Aké úlohy z toho vyplývajú pre

náš teoretický front práve pri príležitosti tridsiateho výročia oslobodenia Sovietskou armádou, je jasné.

IV. Naše súčasné povinnosti, hľadanie a možnosti

Prvá možnosť sa týka poznatku, že socializmus ani vo sfére ideologickej, ani v oblasti materiálnej výroby neznáša príživníctvo. V našom prípade to znamená, že v zápase proti buržoáznym, ale aj našim domácim revizionistickým a antimarxistickým vplyvom, prejavom či pozostatkom nemožno iba čakať, ako to vyriešia iní. Pomoc v tomto prípade má totiž význam a zmysel len vtedy, a podľa toho, ako jej problém kto z nás nastoľuje a nastolí. Priamo povedané: aj poslednú z jedenásťich Marxových téz o Feuerbachovi musíme chápať komplexne. Ak je pravda, že filozofi nie sú tu na to, aby svet iba rôzne vysvetľovali, ale aj na to a najmä na to, aby ho súčasne správne vedecky menili, potom v tejto súvislosti si treba zapamätať a uvedomiť, že túto úlohu nemžno splniť bez správneho poznania marxizmu-leninizmu. Je, dúfam, zrejmé, čo to v našich súčasných súvislostiach znamená. Znamená to, že ak sme v poznaní práve tejto skutočnosti v krízovom období strácali marxisticko-leninskú istotu, potom dnes musíme hľadať východisko, tam kde naša slabina vznikla. Konkrétne: treba nám začať priam od abecedy marxizmu-leninizmu. Lebo aký, akej povahy bol a čiastočne ešte vždy je problém, ktorý ako kľúčový bol u nás nastolený napr. na konferencii v Brne v dňoch 14. až 16. mája 1968, teda keď politická kríza u nás vrcholila? Bol to problém, o ktorom L. Nový, otvárajúc zasadnutie konferencie, vyhlásil, že je cestou „k všeobecnej metodológii všetkých vied“. Predsa „...slová «štrukturalistický» a »rýdzo vedecký« — upozorňoval L. Nový ďalej — „používame často ako synonymá“. A dodal: „Štrukturalizmus patrí k moderným pokusom o vedeckú syntézu“, a vzniká otázka, „či tu nepriechádza k jednému z podstatných obrátov novovekej vedy a vedeckosti“ vôbec. (11, s. 1) Netreba osobitne rozvádzať, čo to znamená z hľadiska dialektického a historického materializmu. Ak má totiž L. Nový pravdu, potom akékoľvek úsilie chápať dialektický a historický materializmus ako náuku o najvšeobecnejších zákonitostiach prírody, spoločnosti a myslenia je prinajmenej nezmyslom. Nemôžu predsa existovať dve vedy či metódy, ktorých predmetom je ten istý problém.

A nezmyselnosť držať sa naďalej dialektického a historického hľadiska materializmu je tým väčšia, čím novopozitívizmus v štrukturalistickej podobe ostrejšie vyvracal aj ďalšie piliere marxisticko-leninského učenia. Sú to piliere, ktoré sa týkajú základných dialektickomaterialistických kategórií, ako sú napr. *hmota, substancia, podstata*. Lebo — „ako je známe — štrukturalizmus a tobôž jeho dialekticko-štrukturalistický variant je dôvodne ostro antisubstančný; jeho základnou kategóriou je vzťah vzájomného pôsobenia v rámci kvalitatívne (relatívne určeného a charakterizovaného objektu alebo procesu“ — upozorňuje správne I. Hrušovský. (12, s. 5—6, 7—13 a n.) Netreba osobitne vysvetľovať, že to vedie k ďalekosiahlym dôsledkom, pokiaľ ide o poznávacie možnosti takto

zorientovanej gnozeológii. Problematický je totiž za tejto situácie nielen objekt poznania, ale aj sám subjekt. Ako by totiž bol bez príčiny ako osnovy obsahu vedomia vôbec možný?

To je preto ďalšia úloha stojaca pred nami, ak sa máme dobre pripraviť na zvládnutie problematiky, ktorá sa dnes stáva čoraz aktuálnejšou a ktorá úzko súvisí s vyvíjajúcou sa celkovou medzinárodnou situáciou. Táto situácia je totiž taká, že problém subjektu nielen neobchádza, ale ho čoraz ostrejšie nastoľuje.

Lenže ako sme my na jeho riešenie pripravení, ak si neurobíme poriadok v tom, čo nám do marxizmu-leninizmu vniesol novopozitivismus, t. j. ak sa nepustíme do vyriešenia tejto medzi nami ešte vždy kľúčovej otázky, vychádzajúc pritom z názoru, že podstaty naozaj niet, a že objekt, a teda aj subjekt sú iba výrazom, prejavom vzťahov medzi pluralitnými empiricko-pozitívnymi faktami?

Tu je každý náš pokus o úspech už vopred prehratý nielen preto, že je principiálne zle fundovaný, ale aj preto, že mnohí naši teoretici majú ešte vždy nedomyslené, keď aj nie nevopozitivistické, ale určite existencialistické riešenie tohto problému. Lebo vieme veľmi dobre, čo dnes znamená existencializmus. Učí nás o tom jasne aj to, čo sa stalo napr. v Juhoslávii v prípade praxistov, ale aj u nás v krízovom období, a „vďaka“ aktivite viacerých „progresívnych“ marxistov, ktorí bojujú proti marxistickej „stagnácii“ z pozícií autentického subjektu, dokazovali, že každé úsilie vysvetliť subjekt dôkladne vedecky musí sa už predom skončiť zle, lebo subjekt je historicky nevysvetliteľný.

V. Závěry a úlohy

Bolo by možné ďalej pokračovať v analýze situácie na našom filozofickom fronte. No keďže všetky ďalšie skutočnosti, ktoré by sme museli uviesť, by mali v podstate ten istý charakter a sú dôsledkom toho, že sa u nás stala problematickou marxisticko-leninská principiálnosť, bude lepšie, keď svoj pohľad na filozofickú situáciu pri tridsiatom výročí nášho oslobodenia sovietskou armádou zakončíme upozornením, že tam kde sme strácali a mnohí aj stratili orientáciu, bude treba hľadať aj východisko. K tomuto nás totiž vedie nielen logika vecí a skutočnosť, že aj V. I. Lenin sa vždy takto orientoval v zložitých spoločenských problémoch a všetkým marxistom radil takto sa orientovať. Nabáda nás k tomu ešte aj celková súčasná spoločensko politicko-ekonomická situácia. Je totiž taká pevná jasná a perspektívna, akou dávno nebola. Nuž ako získať tomu zodpovedajúcu istotu aj v teoretickom myslení, ak nie jeho konfrontáciou s uvedenou praxou?

Táto prax totiž pri porovnávaní s teóriou vyniká nielen negatívami. Má nielen subjektívno-empirický charakter. Preto totiž obsahuje momenty, ktoré sú neraz v rozpore so subjektívnymi želaniami. Táto prax na toho, kto vie myslieť a uvažovať, pôsobí súčasne aj orientačne a prognosticky. Napokon klasici marxizmu-leninizmu tiež len vďaka tejto skutočnosti objavili korene Heglových filozofických omylov (Marx — Engels) a o polstoročie neskôr aj príčiny knižného charakteru, a teda aj stagnácie G. V. Plechanova (V. I. Lenin). Ak totiž

v kolízii subjektívnej stránky praxe s objektívnou realitou zbadali príčinu nezávislú od vôle subjektu, ktorý vždy bude tvoriť jednu a nie nepodstatnú stránku každej ľudskej aktivity, súčasne odhalili aj niečo, čo tvorilo a vždy bude tvoriť základ ich dialektickomaterialistického spôsobu myslenia a konania. Je to príčina vzniku vedomia a tým aj subjektu vôbec, teda niečo, čo potom — aby nevzniklo nedorozumenie s idealisticky orientovanými realistami, ako upozorňoval V. I. Lenin — nazvali hmotou, substanciou, materiou ako objektívnou realitou. (13) Nuž a toto niečo nemožno obchádzať ani v našej súčasnej spoločenskej situácii a praxi. Okrem uvedených teoretických príčin nútia nás takto postupovať aj konkrétne, „praktické“ príčiny. Lebo ako nevidieť úspechy, ktoré naše súčasné stráničke i šľáche vedenie a ním riadené masy pracujúcich na každom kroku dosahujú? Ako pochopiť priam „záračný“ progres na našich družstvách a poliach? Avšak to neznamená, ako obchádzať teraz aj otázku, kde to všetko má pôvod, ak je svet naozaj pluralitný a k tomu ešte bezprincipiálne diferencovaný?

Za takejto situácie totiž nielen všetko, čo dobrého u nás dosahujeme, je vec náhody, ako znejú argumentácie našej intelektuálnej emigrácie, ale aj výsledky nášho nevyhnutného stretnutia s kapitalistickým svetom a jeho vedcami, teoretikmi či ideológmi budú musieť mať tú istú povahu. Lenže ako potom chcieť budovať vedecký socializmus? Ako si ho nepomyliť znovu so subjektivisticky zdôvodňovaným „socializmom s ľudskou tvárou“? Vedecky predsa znamená a vždy bude znamenať to isté čo zákonitý. No a keďže zákonitosť bez principiálnej podstaty a jej existenčnej diferencovanosti je nezmysel, z toho vyplýva, že ešte väčším nezmyslom by bolo a muselo byť, keby sme túto principiálnosť chceli poznať a ovládnuť z pozícií, na aké sa mnohí naši teoretici s pozitivistickým a existencialistickým spôsobom myslenia dostali a museli dostať. Úloha dať si preto pri tridsiatom výročí oslobodenia Sovietskou armádou záväzok, že urobíme všetko nevyhnutné, aby sme sa stali dôsledne marxisticky mysliacimi a konajúcimi teoretikmi, je v dôsledku toho nie iba čímsi morálnym, ale priam osudovým.

LITERATÚRA

1. HUSÁK, G.: Zápas o zajtrajšok. Bratislava 1948.
2. Slovensko, ročník V, 1942.
3. ŠTÜR, L.: Slovo na čase I. T. Sv. Martin 1941.
4. ŠTÜR, L.: Slovo na čase II. T. Sv. Martin 1941.
5. Práca, 8. 5. 1975.
6. POLAKOVIČ, Š.: K základom Slovenského štátu. Filozofické eseje. T. Sv. Martin 1939.
7. Sloboda, Bratislava 6. nov. 1946.
8. DIEŠKA, J.: Problém noetického realizmu. FSMS VI—VII, č. 2—3.
9. LENIN, V. I.: O mládeži. Bratislava 1955.
10. Vývoj, súčasný stav a úlohy spoločenských vied. Rudé právo, Praha 20. júna 1974.
11. NOVÝ, L.: Strukturalizmus a filozofie. FČ 1939, č. 1.
12. HRUŠOVSKÝ, I.: Posudok práce Minčo P. Minčova *Základné metodologické princípy výskumu objektívnych zákonitostí vývoja filozofie v historickom pláne*. Bratislava 6. jan. 1973. Pozri HRUŠOVSKÝ, I.: Problémy filozofie. Bratislava 1970.
13. LENIN, V. I.: Spisy, zv. 14.

Михал Топольски

Знаменательные и ключевые события в жизни народов являются случаем, когда подводятся итоги, оценивается значение прошлых событий и намечаются перспективы на будущее.

По подобным причинам была написана и настоящая статья. В ней анализируются политико-идеологическая и философская ориентации нашего народа и его специалистов в событиях, касающихся второй мировой войны и ее результатов. Прежде всего в ней устанавливается, как мы — верно или неверно — ориентировались после победы над фашизмом в 1945 г. Дело в том, что в этом плане ситуация у нас в 1945 г. была сложная. Ибо среди нас были фашистски ориентированные теоретики, коллаборационисты, далее здесь был лагерь по отношению к фашизму прогрессивно мыслящих буржуазных специалистов, особенно же потому, что во главе борьбы против реакции стояла Коммунистическая партия Чехословакии, ее теоретики и люди, которые в Словацком национальном восстании активно встали на ее сторону. Все это создало такое положение, ориентироваться в котором после освобождения представляло сложную задачу.

Автор статьи попытался поэтому показать, в чем состояла эта сложность и как мы ее решали. Установив при этом положительные и отрицательные моменты, автор попытался определить те задачи, которые стоят в настоящее время перед словацкими теоретиками, если они хотят быть на уровне строителей социализма и составлять единство с трудящимися массами, которые очень быстро и весьма успешно справились с недостатками, проявившимися в нашем стремлении во время кризисных событий 1968—1969 годов.

DAS 30. JUBILÄUM DER BEFREIUNG UND PROBLEME DER MARXISTISCHEN PHILOSOPHIE IN DER SLOWAKEI

Michal Topol'ský

Wichtige Ereignisse und Jubiläen im Leben der Nationen bieten Anlässe um Bilanz zu ziehen. Die Bedeutung vergangener Ereignisse wird bewertet und Zukunftsaussichten festgestellt.

Unsere Studie und der Charakter ihres Gehalts beruht auf ähnlichen Ursachen. Sie beinhaltet eine Untersuchung der politisch-ideologischen und somit auch der philosophischen Ausrichtung unseres Volkes und seiner Fachleute in Ereignissen, die den zweiten Weltkrieg und dessen Ausgang betreffen. Von allem geht es um die Feststellung, wie wir uns — ob richtig oder unrichtig — nach dem Sieg über den Faschismus im Jahre 1945 orientierten. Von dieser Seite aus gesehen, war die Situation bei uns nach 1945 kompliziert. Da es unter uns faschistisch eingestellte Menschen-Theoretiker gab, Kollaborateure, ein Lager in ihrer Beziehung zum Faschismus progressiv denkender bürgerlicher Fachleute und vor allem die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei, die an der Spitze des Kampfes gegen die Reaktion stand, ihre Theoretiker und Menschen, die sich ihr im Slowakischen Nationalaufstand aktiv zur Seite stellten, all dies schuf eine Situation, in der es nach der Befreiung schwierig war sich zu orientieren.

Der Verfasser der vorliegenden Untersuchung unternahm den Versuch aufzuzeigen, worin diese Schwierigkeit bestand und wie sie von uns gelöst wurde. Alle positiven und negativen Seiten feststellend, war es dem Verfasser darum zu tun, auf die Aufgaben hinzuweisen, die heute vor den slowakischen Theoretikern stehen, wenn sie auf der Höhe des sozialistischen Aufbaus sein und eine Einheit mit den arbeitenden Massen bilden sollen, die sehr schnell und sehr erfolgreich mit jenen Mängeln fertig wurden, die sich in unserem Bestreben in den Krisenjahren 1968—1969 zeigten.